

ZA TOMÁŠOM JANOVICOM

MGR. PETER CABADAJ

✉ petercabadaj5@gmail.com

The article is an obituary of Tomáš Janovic, the important Slovak poet, writer, humorist, aphorist and editor, who left us forever on December 14, 2023 at the age of 86. In addition to his wide readership, his work was characterized by a simple arrangement of words and facts without complex abstractions or emotions, even on fundamental social topics. In this context, the most important works can be considered his collections of aphorisms, in which sarcastic questioning intertwines with satirical mockery and even absurdity, irony and self-irony, i. e. elements that he also used in his rich works for children and youth. His personal characteristics, which are reflected in his works, continue to be appreciated not only by his colleagues from the field of literature, art and culture, but also by readers of his works.

Keywords: personalities, Tomáš Janovic, Slovak literature, Slovak writers, obituaries

Išlo o výnimočného autora satirického žánru, ktorého širokospektrálne dielo zahŕňalo poéziu a prózu pre dospelých, deti a mládež, ako aj eseje, aforizmy a epigramy, texty piesní, libretá, divadelné, televízne a rozhlasové hry, scenáre televíznych hudobno-zábavných programov, estrádne pásma, preklady a mnohé ďalšie. Silné slová mu boli vzdialené aj pri najzávažnejších témach, akými sú vojnové reminiscencie, rasové prenasledovanie a koncentračné tábory. Emotívny účinok dosahoval až prekvapujúco jednoduchým radením slov a faktov. Žiaľ, píšeme o ňom už len v minulom čase, lebo 14. decembra 2023 nás Tomáš Janovic po dlhej a ťažkej chorobe vo veku 86 rokov definitívne opustil.

PODPISY ANALFABETOV

Na tento svet prišiel 22. mája 1937 do úradníckej rodiny v Bratislave. Maturoval na gymnáziu v Košiciach, vzápätí študoval v rodnom meste slovenčinu a históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (1954 – 1960). Hneď od začiatku vysokoškolského štúdia aktívne prispieval do humoristického časopisu *Roháč*; od leta 1960 až do jesene 1990, čiže celé tri decéniá, v ňom redaktorsky aj pracoval. Nasledujúce obdobie žil ako literát na „voľnej nohe“ v slobodnom povolání. Istý čas bol hovorcom Slovenského ochranného zväzu autorského (SOZA).

Hoci sa Tomáš Janovic od úvodnej fázy svojej tvorby profiloval ako humorista a satirik, knižne debutoval zbierkou lyrických básní *Život je biely holub* (1959). Reguje v nej na svoje vojnové detstvo, ktoré bolo poznačené tragédiou židovského obyvateľstva za Slovenského štátu. (Sám unikol len o vlások smrti.) Knihy *Epigramatika* (1962) a *Podpisy analfabetov* (1965) sú zbierkami aforizmov, epigramov a bájok. Konečný efekt ironického až sarkastického spochybnenia v nich autor dosiahol prostredníctvom aktualizácie známych faktov, frazeologických spojení a výrokov, založenej na asociačnej hre s významovou a zvukovou stránkou slov. Eskalácia satirického výsmechu až do štádia krutej absurdnosti charakterizuje knihu aforizmov a dialógov *Posledná večera* (1969). Neskôr pribudli zbierky epigramov a aforizmov *Óda po zet* (1983), *Ko(z)mické piesne* (1986)... V mapovaní ľudských neduhov a slabostí v (už) novej politicko-spoločenskej realite Janovic pokračuje v súboroch aforizmov a anekdot *Moje najmilšie hriechy* (1991), *Smutné anekdoty* (1993), *Najsmutnejšie anekdoty* (1995), *Ruka majstra* (1996) a v ďalších tituloch.

Tomáš Janovic (Slovenská národná knižnica – Literárny archív)

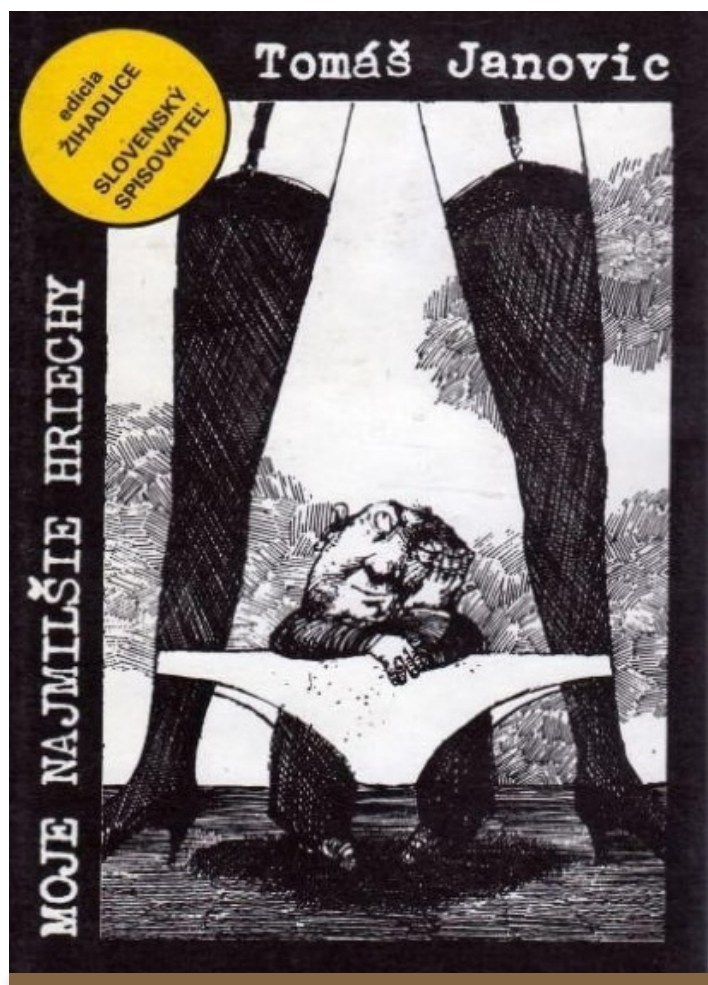
Humoristický časopis *Roháč*, 1968 (www.sng.sk)

TVORBA PRE DETI

Zaujímavé a hravé experimentovanie na úkor detského adresáta zvolil Janovic v knihe veršov pre najmenších čitateľov *Malá samoobsluha* (1963) a v rozprávkach (*Ne)ukradni tri vajcia* z roku 1968. Celková kvalita satirickej trilógie *Rozprávkové varechy* (1975), *Dín a Dán* (1977), *Drevený tato* (1979) – súborne *Drevený tato a jeho rozprávkové varechy* (1982) – jednoznačne vyplýva z partnerstva spisovateľa s detským čitateľom. Invenčný Tomáš Janovic ho dosiahol takými prostriedkami, ako komický nonsense, fúzia veršov a prózy, se-baironizovanie tvorcu v úlohe otca dvoch dcér.

Deťom venoval Janovic aj knihy veršov *Zakopol som o kalamár* (1973), *Jeleňvízor* (1982), *Kto sa nehra, z kola von* (1986), *Kráľovná krásy* (1993), zbierku *Tristošesťdesiatpäť rozprávok a básničiek* (1992), niekoľko leporel (*My sme majstri nad majstrov*, 1983; *Les*, 1987 a i.). Je autorom textov piesní (*Cengá do triedy*, 1981 a i.), libriet divadelného muzikálu (*Seven trpaslíkov – sedem Dwarfs*, 1994, spolu s Ivanom Koleničom, a i.), televíznych filmov (*Snehuliaci*, 1980, režia Ján Roháč), plejády rozhlasových hier (*O žuvačkovom kráľovstve*, *Vzducholoď*, *Požičaná gitara*, *Kľúčikové kráľovstvo*, *Rozprávkový šlabikár...* – často ich písal spolu s blízkym priateľom Vladom Bednárom) a iných diel.

INFARKT

Bezpochyby interesantnou kapitolou Janovicovej biografie je participácia na vydávaní recesistického „magazínu nenáročného diváka pre otázky zlatej strednej Európy“ *Infarkt* (1969). Až trinásť šéfredaktorov – všetko výrazných umeleckých zjavov – tejto legendárnej prílohy časopisu *Mladá tvorba* v ťaživej poaugustovej atmosfére okupovaného Československa zabezpečovalo, aby jeden odvolaný šéfredaktor mohol byť okamžite nahradený ďalším (Vlado Bednár, Lubor Dohnal, Elo Havetta, Kornel Földvári, Tomáš Janovic, Marián Labuda, Milan Lasica, Igor Luther, Ján Melkovič, Ivan Popovič, Vlado Popovič, Július Satinský, Marián Vanek).

Koncom „zlatých šesťdesiatych“ (1969 – 1970) bol Janovic nedlhý čas aj dramaturgom ikonického bratislavského *Divadla na Korze*, kde rozvinul a prehĺbil celoživotné priateľstvo s Milanom Lasicom, Júliusom Satinským a Kornelom Földvárim.

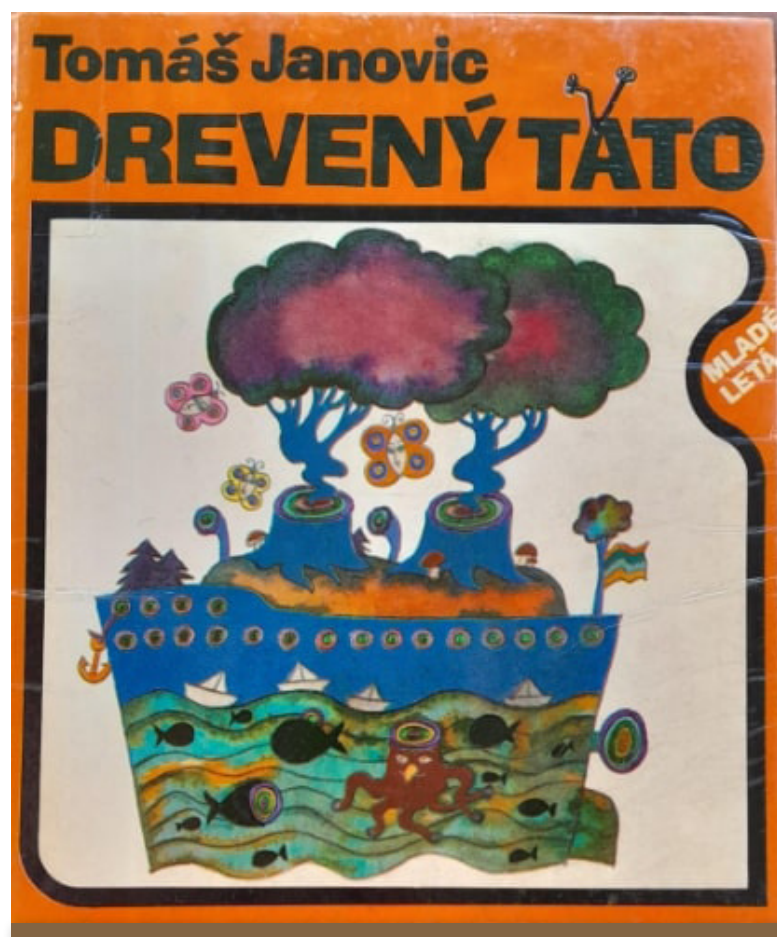
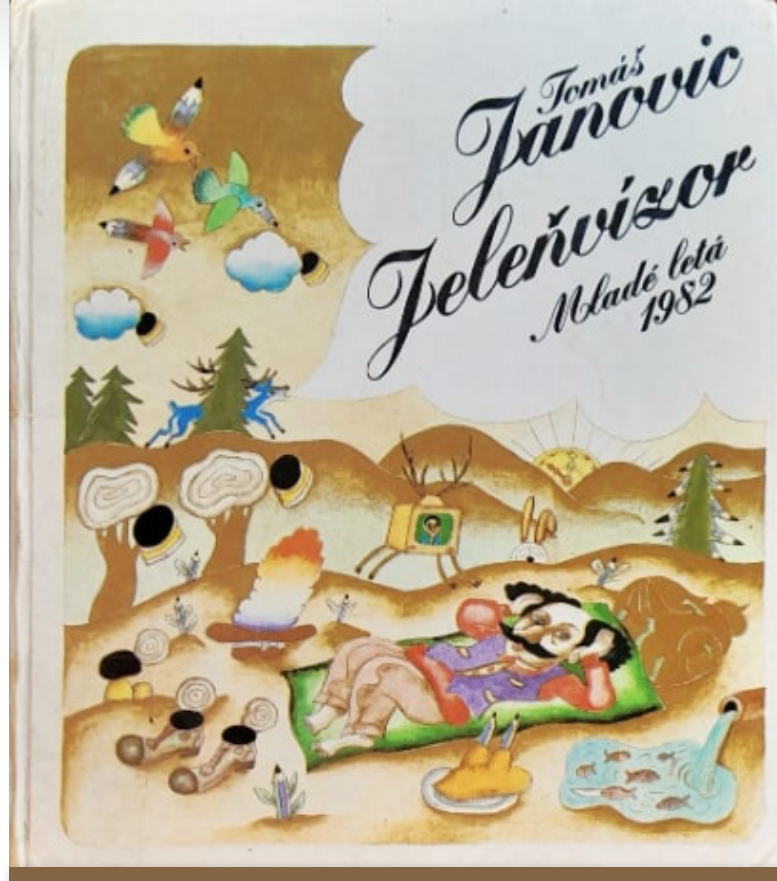
Literárni vedci unisono konštatujú, že doménou Janovicovej tvorby bola jednoduchosť a priezračnosť bez zložitých abstrakcií. Inšpiračne čerpal z mimo-

riadne širokého zázemia – od reminiscencií na detstvo a dospelie, s rôznymi kolíziami a konfliktmi až k absurditám životných situácií dospelých, koncentrovaných do aforizmov, voľného verša, rýmovaných dvojverší alebo krátkych próz. Bravúrne vedel uplatňovať a kombinovať verše s prózou, ako aj prvky absurdného humoru a nonsensu. Hravosť, poeticko-humoristický nezmysel, irónia a sebaíronia boli tvorcovými obľúbenými umeleckými prostriedkami, ktorými dokázal účinne a presvedčivo navodiť komické situácie. Jedinečným majstrovstvom naruby prevrátiť fakty, udalosti a skutočnosti z rôznych oblastí života jednotlivca, komunit a spoločenských skupín harmonicky vytváral atraktívny poetický svet plný malých smiešnych hlúpostí, ale aj situácií, nad ktorými sa treba veľmi vážne zamýšľať. Neobchádzal ani dobovú politicko-spoločenskú realitu, tému domova, históriu s pohľadom na jej metamorfózy, medziludské vzťahy. Umelecky zrkadlil rozmanité životné prejavy „hodné povšimnutia i na pobavenie, aj keď práve preto, že nie vždy sú iba na pobavenie, ale aj na zamyslenie“.

HUMOR HO!

Bohatá tvorba Tomáša Janovica adresovaná najmenším čitateľom, hlavne dramatická, okrem hravosti, humoru a fantázie šikovne uplatňovala partnerstvo a lyrické ladenie rozprávača (autora) s deťmi. Rezultátom je navodenie iskrivého dramatického napätia s vtipne komponovanými príbehmi, ktoré pútavosť ešte umocňujú. Hádám ani netreba uvádzať, že Janovicove tituly pre deti boli dlhodobo obľúbené a patrili k najúspešnejším opusom na knižnom trhu (z novších diel tejto proveniencie spomenieme *Veselú knižku do prvej lavice*, 2001; *Zažmúr očká*, 2016).

Hlboký úprimný vzťah ku všetkému, čo robí ľudí ľudskými, a odporom k tomu, čo ich od seba vzdaluje a premieňa na bezduché kreatúry, tvorí fundamentálnu líniu Janovicovho diela aj v novom miléniu (knihy aforizmov, epigramov a smutných anekdot *Dostal rozum*, 2001; *Nikoho nezabije*, 2003; *Je taký*, 2004; *Maj ma rád*, 2005; *Dvaja v jednom*, 2005; *Neber to osobne!*, 2009; *Ponuka dňa*, 2011; *Pinkanie*, 2012; *Jajkele sa rozpráva s Bohom a ďalšie aforizmy o ľudskej krehkosti*, 2014; *Jajkele pri káve s Tomášom Janovicom a Mirom Cipárom*, 2018; *Jajkele medzi nami*, 2021 a i.). Opakovane v nich, vrátane milovaného židovského humoru a anekdot, uplatnil zmysel pre

vysokú básnickú kultúru s citlivým detektorom pre mieru vecí a poetickú skratku. Uvedené slová v plnej miere platia aj v tituloch, do ktorých prispel aforistickou časťou, ako napríklad *Okrídlená kliečka: alebo zo*

života mladého Slovenska a starých Slovákov (1998 – s Pavlom Vilikovským), *Zoči-voči* (1999), *Humor nie je pápež* (2023 – obe s Milanom Lasicom), *Tri kostoly* (2009), *Tri lásky* (2010 – obe s Milanom Lasicom a Pavlom Vilikovským), *Humor ho!* (2007 – rozhovory s Jánom Štrasserom) a ďalšie.

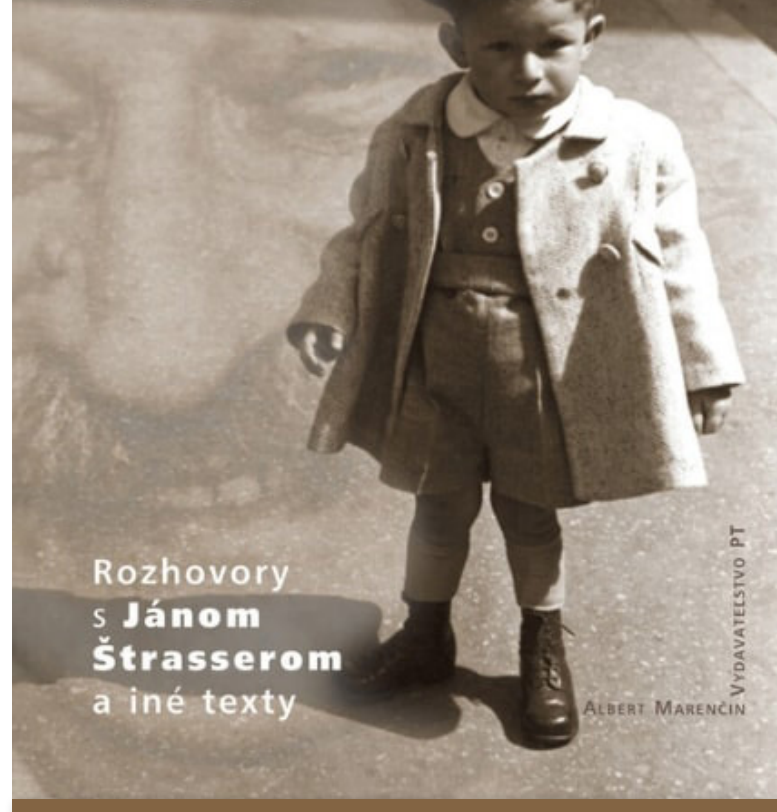
REFLEXIE

Obdivuhodne rozmanité a košaté dielo Tomáša Janovica analyzovalo, interpretovalo a hodnotilo viacero uznávaných literárnych kritikov a teoretikov. **Viliam Marčok** v jednom zo svojich textov píše, že „schopnosť rozosmiať iných je ešte vzácnejšia ako hudobné nadanie... Janovic si vyberá pre svoj humoristický samostrel odveké chyby jednotlivcov, akými sú hlúposť, závišť, pokrytectvo, hrabivosť, márnivosť, zbabelosť, snobizmus atď... Pri pozornejšom čítaní zistíme, že autorovi sa cez takto obrátenú optiku darí zachytiť neobvyčajne veľa spoločensky závažných problémov... Janovic veľmi pozorne vníma dych našich čias a neváha vypovedať o všetkých závažných úžinách našich charakterov i úzkostiach doby... Je to autor, u ktorého živelné hravý a ironický prístup k veciam prerastá do filozofie... Nechce nás rozosmiať od ucha k uchu, ale pokúša sa za pomoci vtipu preniknúť do nášho vedomia.“

Iný renomovaný expert **Vladimír Petrík** v súvislosti s Janovicom uviedol: „...Satirik sa najčastejšie prezentuje odstupom, nadhľadom, istým chladom. Racionalita ako prameň vtipu, satirického šľahu je antipódom emocionality. Tomáš Janovic predstavuje osobnú účasť, jeho veľa vecí skutočne mrzí, dokáže sa trápiť, záleží mu na zlepšení situácie... Účasť, zainteresovanie, prežívanie charakterizuje Janovicove satirické výkony... Vidiaci a vediaci nastavuje nám zrkadlo bez toho, aby nás bil a poučoval.“

Dajme slovo aj žene a zástupkyni mladšej generácie kritikov v jednom – **Lucii Blažekovej**. Zobrala si „na mušku“ tvorcove aforizmy, ktoré považuje za „normálnu odpoveď na každodenné anomálie. Hoci majú aktuálny rozmer, zasiahnu vás nepripravených. No ten, kto pozná Janovicov humor, vie, čo nastane pri čítaní: povznášajúci pocit a sebareflexia... V aforizmoch je dôležitá hutnosť, humor, hĺbka myšlienky a príklon k realite. Janovic zachováva viacvrstevnosť žánru a má vzácny dar vidieť veci v iných súvislostiach

tomáš janovic humor ho!

a okoreniť ich. Často využíva zvukové stylistické figúry a posúva ich do roviny slovných hračiek... Rád sa hrá, v jeho podaní sa obyčajné slová stávajú metaforami. Svoje myšlienky roztína na kusy a každý kus ukladá na samostatné miesto. Možnou nevýhodou aforizmov je práve aktuálnosť, našťastie, Janovicove aforizmy majú trvalejšiu platnosť.“

EPILÓG

Zosnulý Tomáš Janovic bol v slovenskej literatúre, kultúre a umení aktívny úctyhodných sedem decenií. Literárne majstrovstvo, ale aj šírenie humanistických posolstiev a občianske postoje tohto nezameniteľného tvorca a človeka boli zhodnotené množstvom prestížnych ocenení, uznaní a vyznamenaní.

Češť jeho pamiatke!

Z AFORIZMOV TOMÁŠA JANOVIČA

Čo si ľudia nevymyslia, len aby nemuseli myslieť.

Ctižiadosť je skôr vecou žiadosti ako cti.

Aj kameňom mudrcov možno rozbiť hlavu.

Niektoré ženy možno najľahšie zviest' autom.

Každý Kain má svojho Ábela, ľudia predsa vždy si boli bratmi. Najprv nevedel, čo chce. Teraz chce, čo nevie.

Šírenie holej pravdy nie je pornografia.

Keď sa šašo dostane na trón, nepozná žarty.

Medzinárodná peňažná jednotka: 30 strieborných.

Jeho Achillova päta? Má rád pätolizačov.

Zmizne priekopa, keď zasypeme toho, kto ju zbadal?

Okolo plnej misy rodia sa kompromisy.

Nemôže zobrať rozum do hrsti, má plné ruky práce.

Stačí, keď raz prikývneš. A potom si už privykneš.

V živote aj nuly treba. Najmä tie dve vedľa seba.

V každej dobe sa dá zomrieť, ale nie v každej sa dá žiť.

Treba veľa tmy, kým ľuďom začne svitať.

Každý človek má pud sebazáchovy. Malou výnimkou je iba ľudstvo.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

CHALUPA, Peter a Tomáš JANOVIČ. 2020. *Aforisti a fór je istý*. Bratislava: Petrus.

JANOVIČ, Tomáš. 2007. *Humor ho!: Rozhovory s Jánom Štrasserom a iné texty*. Bratislava: Marenčin PT.

JANOVIČ, Tomáš a Pavel VILIKOVSKÝ. 1998. *Okrídlená klietka: alebo zo života mladého Slovenska a starých Slovákov*. Levice: LCA.

KOPÁL, Ján. 1989. Hra a poznávanie v poézii pre deti. *Zlatý máj*. roč. 24, č. 5, s. 266 – 272.

MIKULA, Valér et al. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram.

MOJŽIŠ, Juraj. 2009. O literárnych anekdotách Tomáša Janoviča a výtvarných anekdotách Dušana Polakoviča. *Romboid*. roč. 44, č. 8, s. 45 – 54.

Slovenské literárne centrum. Online. Dostupné na: www.litcentrum.sk/autor/tomas-janovic/diela. [zobrazené 2024-02-18].